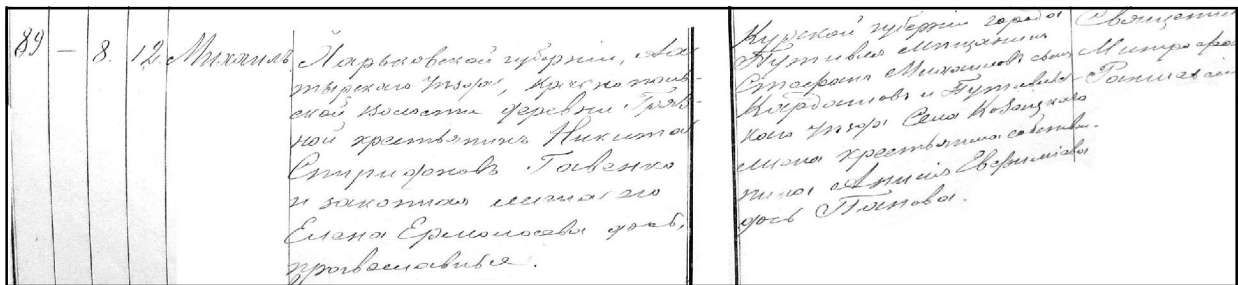

ІВАНУЩЕНКО Г.М.

ОСОБЛИВИЙ КОМЕНДАНТ (До біографії Михайла Ковенка)

Висвітлена біографія відомого військового і громадського діяча, учасника Української революції 1917-1921 рр. Михайла Ковенка. Розкрита його роль в організації мережі підрозділів Вільного козацтва та ліквідації більшовицького заклону у Києві 1918-1919 рр.

Він увірвався в Українську революцію яскравою, загадковою постаттю так само несподівано, як і зник. Принаймні, про це говорять відомі на даний час історичні джерела. На відміну від багатьох сучасників, які, вже перебуваючи на високих посадах, продовжували ідеологічні шукання та постійно, безперервно, а деякі й безнадійно “еволюціонували”, він, здавалося, не мав такої потреби, адже, надзвичайно органічно поєднаний з народною стихією, ніколи не був “кабінетним” політиком. Саме відчуття тієї стихії й давало йому право виконувати найскладніші доручення, брати на себе всю відповідальність у найризикованіших ситуаціях.

Метричний запис про народження М.Ковенка

Життя героїв часто повито таємницею. Це в повній мірі стосується і Михайла Ковенка. У біографіях про його місце народження зазначалося с.Грязне Охтирського повіту. І лише ознайомлення з особовою справою М.Ковенка у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (далі ЦДАВОВУ) дало можливість зробити деяке уточнення, адже виписка з метрики, видана його батькові, точно повторювала відому дату, проте місце народження вказувалось інше¹. У метричному записі №89 Преображенської церкви м.Білопільля за 8 листопада (за старим стилем) 1888 року з фондів Державного архіву Сумської області згадується про народження Михайла. Про батьків сказано: “Харьковской губернии, Ахтырского уезда, Краснопольской волости, деревни Грязной крестьянин Никита Спиридонов Гавенко и законная жена его Елена Ермолаева оба православные”². Імовірно батьки тимчасово жили в Білопільлі, де і судилося народитися майбутньому діячеві Української революції. До речі, до самої революції він носить подвійне прізвище Ковенко-Гавенко.

Пізніше доля кидатиме Михайла Микитовича в різні куточки України, та, мабуть, найміцніше він пов’язаний саме з Краснопільщиною та с.Грязне - батьківщиною своїх рідних. Про це свідчить і паспорт, виданий Славгородським волосним правлінням 29 липня 1911 року³.

25 серпня 1897 року він вступає до Люботинського двокласного училища, де навчається на відмінно. 1 листопада 1907 року вибуває “за бажанням батьків з третього відділення першого класу”⁴. Вони відправляють талановитого юнака для продовження навчання до Німеччини. Як видно з листа міністерства народної освіти за листопад 1910 року, М.Ковенко значиться серед вихованців Альтенбурзького технікуму, внаслідок чого йому дається відстрочка від військової служби⁵. 24 листопада 1910 року вже отримує диплом про закінчення механічного відділення Королівського Політехнічного інституту в Дармштадті за спеціальністю “металообробні верстати” з присвоєнням ступеня інженера-механіка⁶.

ИМПЕРАТОРСКОЕ
РОССИЙСКОЕ КОРОЛЕВСКОЕ
ВЪ ДАРМШТАДТѢ

КРОЛЕВСКИЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ
ИНСТИТУТЪ ВЪ ДАРМШТАДТѢ.

Февраль 26 1911 г.
№ 227

ДИПЛОМЪ.

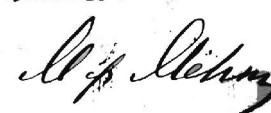
Настоящій дипломъ выданъ Королевскимъ Политехни-
ческимъ Институтомъ въ ДармштадтѢ Господину
К О В Е Н К О - Г А В Е Н К О Михаилу / изъ Россіи /
въ томъ, что онъ окончилъ механическое отдѣленіе
Королевскаго Дармштадскаго Политехническаго Института
съ степенью “ХОГОШО” и по постановленію Совѣта Коро-
левскаго Дармштадскаго Политехническаго Института
и экзаменаціонной комисіи Господину КОВЕНКО-ГАВЕНКО
Михаилу присуждается степень ИНЖЕНЕРА-МЕХАНИКА /
/ со спеціальностью металообрабатывающіе
станки.

24 Ноября 1910 г.

Подписи:

Предоставленъ переводъ и надлежимо
выданнымъ русскому наданию Михаилу
Ковенко-Гавенко / Борисъ /
Нашимъ консуломъ / Унтер-секретаремъ /
за надлежимою намъ надлежимо с паролемъ
подъ № 227 /
и приложеніемъ каждаго /

1 50 20

КОНСУЛЬ:

Диплом М.Ковенка

Інженер з гарною європейською освітою потрапляє на військову службу до 1-го Кавказького залізничного батальйону. В ЦДАВОВУ зберігається цікавий документ, який характеризує майбутнього винахідника та організатора українського війська. Це лист начальнику доріг з проханням залишити в батальйоні рядового Ковенка з огляду на особливу користь від роботи, яку він виконує як інженер. Лист підписано начальником технічного відділу служби тяги інженером Кржижановським⁷.

У 1914 році М.Ковенко близько 2 місяців працює помічником інженера з обслуговування млинів Харківського відділення торгового дому “*Абрам Волкеништейн і сини*”⁸. З жовтня 1915 до липня 1916 р. він служить завідувачем технічного бюро відділу механічних майстерень комітету Південно-Західного фронту Всеросійського Земського союзу⁹.

Ще до початку Української революції М.Ковенко починає брати активну участь у політичному житті. Вступає до Української соціал-демократичної робітничої партії і як її представник у липні 1917 року стає членом Центральної Ради. Там він представляє і Всеукраїнську Раду робітничих депутатів. Наприкінці року Ковенко уже член Української партії соціалістів-самостійників. Він твердо стоїть на державницьких позиціях, усвідомлюючи водночас, що тільки народна воля може вирішити питання про майбутній державний устрій України. 17 вересня 1917 р. він стає директором Виборчого бюро у складі Генерального секретарства внутрішніх справ¹⁰. Воно займалося організацією виборів до Всеросійських установчих зборів і було прообразом сучасної Центральної виборчої комісії.

Першими кроками діяльності Виборчого бюро мали бути налагодження стосунків: з комісаром України при Тимчасовому уряді П.Стебницьким, із окружними комісіями; заснування періодичного органу для популяризації справи виборів в Україні; організація інструкторсько-інспекторських курсів з представників від губерній і повітів; встановлення зв'язку з “*Військвиборами*”¹¹. Але вже наприкінці грудня 1917 року М.Ковенко залишає роботу в бюро¹².

Подальша його доля пов'язана з організацією Вільного козацтва, яке покликане було стати засобом народної самооборони від численних збільшовичених дезертирів російської армії, що заповнили українські села, втікаючи з фронту додому. Особливо стали потрібними Україні вільні козаки після розв'язаної ленінським Раднаркомом війни проти Української Народної Республіки. У прикінцевих пунктах Пам'ятки Вільному козацтву, читаємо: “...8. *Большевики хотять накинути всій Україні свою волю й закони, вони хотять, щоб нами заправляли чужі люди і всякі “совѣти солдатскіхъ депутатовъ”, в яких сидять всякі заїзжі й чужі в нашії Україні солдати, - цього не повинно бути: селянські, робітничі і військові українські з'їзди послали своїх представників до Центральної Ради і наказали їм правити Україною. Отож Центральна Рада є Парламент, голос всього населення України, і ніяких нам “совѣтов” не треба. У нас є своє правительство Центральна Рада та Генеральний Секретаріат: тільки їх слухатись треба і їм тільки коритись слід.*

9. *Хто має намір насильством захопити владу на Україні в свої руки і скинути нашу, законну всім народом нашим признану владу - Центральну Раду й Генеральний Секретаріат - з такими ворогами народу треба боротись усіма силами: коли це треба - арештовувати їх і віддавати під суд...*

12. *В великий і страшний час походу на нас, на нашу Україну большевиків і їхнього війська, вільне козацтво повинно допомогти українському військові і українському*

правительству врятувати свій край, своє хозяйство, своїх жінок, дітей і старих батьків від насильників большевиків. Вони хочуть лиха нашої землі і вільне козацтво, як і весь народ наш, не допустить до цього.

Кожен вільний козак душу і тіло положить, щоб не допустити нашого краю до загибелі, а навпаки врятує його й охоронить...”¹³.

Основним тактичним підрозділом Вільного козацтва була сотня. Кількість бійців у ній була різна - від 55 до 700 чоловік. Сотні однієї волості об'єднувалися в курінь, курені - у полк, а полки цілої округи утворювали кіш. Старшина всіх рівнів була виборна. Сотенна старшина складалася з п'яти членів: сотника, писаря, скарбника, хорунжого та бібліотекаря. Сотня мала свій прапор, канцелярію і бібліотеку. Курінну старшину вибирали сотні волості, полкову - курені повіту, а кошову - полки округи¹⁴. Перший кіш Вільного козацтва було створено ще у квітні 1917 року на Київщині, а вже у серпні-вересні вільно-козацький рух охопив усю Україну, зокрема й Глухівський, Роменський, Лебединський, Новгород-Сіверський, Конотопський, Кролевецький та інші повіти. Серед його членів переважали хлібороби, учителі, учні старших класів. У 26 організаціях членами були офіцери - фронтовики, які через хворобу перебували вдома. Козакам видавалася зброя колишніх стражників або вилучена у населення¹⁵.

Слід зазначити виняткову заслугу Михайла Ковенка в організації київського Вільного козацтва, адже головний удар більшовиків мав бути завданий саме по столиці. Не спала й російська “п`ята колона” в самому місті, готуючись при нагоді перейти в “последний и решительный”. “Коли в Києві було одержано ультиматум Ради Народніх комісарів, - згадував Дмитро Дорошенко, - ген. секр. С.Петлюра, за порозуміння з радою Вільного козацтва, наказав перевести мобілізацію вільних козаків, які мали стати залозами по містах і важніших залізничних станціях. 30 грудня в Києві на Софіївській площі відбувся парад Вільного козацтва з околиць. В параді взяло участь 16 курінів: Курінь заводу Гретера, Курінь двірця Київ-I, Демієвський, Байковський, Печерський, Арсенальний, Кур. Двірця Київ-II, 3 Куріні Подільські, 2 Шулявські, 2 Лукіянівські, 2 Святошинські”¹⁶. Згадані курені Вільного козацтва були організовані М.Ковенком. Його штаб знаходився в клубі “Бесіда” на Миколаївській вулиці. Крім цього, були сформовані сотні з робітників для охорони Центральної Ради та Генерального Секретаріату, які налічували 643 козаки. З робітників порту сформували Дніпровську сотню на чолі з прапорщиком Іваном Оліфером, яка так само підпорядковувалася інженеру Ковенку. Як зазначає історик П.Мірчук, в критичні дні січня 1918 року в Києві було вже 20 сотень Вільного козацтва під командою Ковенка, по 60 козаків у кожній. Це були переважно українські робітники з самого Києва та Київщини¹⁷.

Загони Вільних козаків М.Ковенка, за словами військового міністра М.Порша, були останньою надією столиці¹⁸, коли 16 січня 1918 року почалося антиурядове більшовицьке повстання на заводі “Арсенал”. Доречно згадати, що саме в цей вирішальний для української столиці час Михайла Микитовича було призначено військовим міністерством на посаду Особливого коменданта Києва. Правда, слово “посада” в цьому випадку навряд чи підходить. Сидіти не приходилось. Ведучи бої проти більшовиків, вільні козаки М.Ковенка, які наступали по Олександрівській вулиці, разом з Січовими Стрільцями Є.Коновальця та Гайдамацьким Кошем Слобідської України під командою С.Петлюри придушили цей небезпечний заколот.

Бувши особливий
 Комендант
 міста Києва

Новігородня

Отже свідчу, що телеграфічним
 Загон Вілюнов Козацтва все час доводив з
 більшевиками приймав участь в боях і ніколи
 себе нейтральним не оголошував в час Київських
 боїв був прикомандирован до Вілюнов Козацтва
 полку і 26-го січня одержав від мене дозвіл
 прикривати дорогу відступу. Зазначити
 Загон все стосує не службу Української
 Держави

Бувши особливий
 Комендант м. Києва

2-го лютого 1918 р. М. Ковенка

Автограф особливого коменданта м.Київ М.Ковенка. 1918 р.

Тоді ж, у січні 1918 року, виникла змова лівих українських есерів з більшовицьким "урядом" у Харкові, який бачив, що симпатії українців на боці Центральної Ради, а не більшовиків. Вона полягала в намірі ліквідувати Центральну Раду нібито "руками самих українців" і проголосити у Києві "владу Рад". Пікантність цієї змови була в тому, що її закулісним режисером виявився сам Генеральний Секретар внутрішніх справ В.Винниченко. У цій загрозливій ситуації єдиним, хто проявив рішучість, був особливий комендант Києва М.Ковенко. Він викрив і арештував частину змовників прямо у приміщенні Центральної Ради, на засіданні есерівської фракції¹⁹. Як згадує Д.Дорошенко "... Він зваживсь на такий вчинок, на який мало хто пішов би з офіційних провідників українського життя ... Але своїм вчинком він вирятував ситуацію. Старий Грушевський аж бороду на собі рвав від такого порушення конституційно-парляментських звичаїв, але діло було зроблено і повороту назад не

було”²⁰. І продовжує: “Цікава фігура був цей Ковенко. Інженер з фаху і дуже талановитий винахідник, він уявляв з себе типового представника революційної доби, в якому особиста відвага і рішучість змішувались з певним авантюризмом і неперемінливістю в засобах”²¹. Мабуть, галицько-буковинський комісар Д.Дорошенко мав підстави так говорити, бо і на собі відчув, що для особливого коменданта не існує умовностей, чинів і посад, коли йдеться про долю України: “Вночі з 14 на 15 січня мене розбудив дзвінок телефону. Схоплююсь, підходжу, питаю - хто такий? Відповідь - комендант міста Києва Ковенко. - “Чим можу служити?” - “Така річ, пане комісаре: нам потрібен ваш автомобіль, реквізуємо, але пізніше, коли ви довідаєтесь, задля чого беремо вашу машину, самі будете дякувати”²². Вранці, коли Д.Дорошенко пішки прийшов до міністерства військових справ, то довідався, що вночі, коли вибухнуло більшовицьке повстання на Печерську, саме завдяки швидкому реагуванню вільних козаків, які обложили заколотників в арсеналі, Київ не був захоплений повністю. “Так і на цей раз Ковенко врятував ситуацію. Справді, він мав рацію забрати авто, бо воно дійсно було йому потрібне”²³, - згадує Дорошенко.

2 лютого козаки, офіцерські загони та січові стрільці очистили вулиці Києва від повсталих, через два дні капітулював “Арсенал”, але червоноармійці Муравйова зайняли Дарницю і мости через Дніпро. Керовані більшовиками російські частини, які йшли з фронту, захопили Проскурів, Жмеринку, Козятин і Бердичів. Створювалася реальна загроза оточення захисників Києва. У ніч на 8 лютого уряд і члени Центральної Ради покинули місто під охороною січових стрільців Галицько-Буковинського куреня Є.Коновальця. Відхід військ прикривали вільні козаки М.Ковенка²⁴.

Коли Центральна Рада, отримавши військову допомогу Німеччини та Австро-Угорщини, розпочала очищати українську землю від російсько-більшовицьких військ, попереду частин союзників ішли вільні козаки.

Проте 5 квітня 1918 року вийшов наказ військового міністра Жуковського, у якому було сказано: “Тепер настав час, коли Україна мусить перейти до будівництва міцної своєї держави і стати на певний твердий ґрунт, а козакам - перейти до своєї звичайної праці. Підкреслюючи то велике діло, котре зробили Вільні Козаки, допомагаючи Українській Державі дійти до сучасного становища - висловлюю свою щире подяку Вільним Козакам за таку глибоку відданість ідеї України, особливо козакам Робітничого куреня Вільного Козацтва, його старшинам на чолі з п. Ковенко”²⁵. Іншими словами, після такої подяки структури Вільного козацтва розпускалися. Ті, хто захищав українську владу до останнього подиху, виявилися непотрібними. Слід зазначити, що вільні козаки ніколи, м'яко кажучи, не користувалися прихильністю соціалістичних лідерів Центральної Ради, які і на саму Українську революцію дивилися через призму лівих ідей. У свій час тільки партійний квиток М.Ковенка як члена УСДРП (до якої він в кінці 1917-го належав уже більше формально), врятував Вільне козацтво від розформування, а йому самому дозволив обійняти посаду коменданта Києва²⁶. Саме недалекгоглядна політика, а точніше, політиканство окремих діячів Центральної Ради змусили М.Ковенка покинути її разом з кількома однодумцями. Згодом він отримує нове, важливе призначення. 9 березня 1918 року він стає представником міністерства закордонних справ УНР при військовому аташе уряду Німеччини²⁷. Після 29 квітня 1918 року, коли до влади прийшов гетьман П.Скоропадський, Михайло Микитович покладає певні надії на нього як на твердого державника і повертається в Україну. Але оточення гетьмана, яке складалося переважно з російських офіцерів та чиновників, “духом” відчувало в колишньому

особливому коменданті небезпеку. Інтриги проти М.Ковенка стали постійним супутником його життя. Сам же П.Скоропадський ставився до нього прихильно. *“Це була енергійна і смілива людина. За часів мого гетьманування цей Ковенко приходив до мене кілька разів з різними проектами боротьби з більшовизмом, але після даних розвідки він в той-же час сам підготовлював повстання проти мене. Скільки тут правди, я не знаю. У всякім разі в січні місяці Ковенко виявляв багато особистої відваги, енергії і організаторської ініціативи, а його полк з київських заводських робітників був одною з кращих частин Вільного Козацтва”*²⁸, - писав у своїх Споминах гетьман.

На письмову пропозицію самого Михайла Микитовича, його призначають директором київського арсеналу. Характерно, що в заяві до гетьмана він переконує його звернути особливу увагу на *“Арсенал”* як постійне джерело небезпеки з боку прихованих більшовиків²⁹. Згодом М.Ковенко займеться несподіваною для тих, хто його знав, справою - журналістикою. Спочатку - як член управи видавничої спілки *“Книгозбірня”*, що розташовувалась по вул. Бессарабській 2³⁰. Потім - як редактор газети *“Україна”*, яка виходила в Кам'янці-Подільському 1919 року³¹. За Директорії УНР М.Ковенко обіймав посаду голови Верховної слідчої комісії по боротьбі з контрреволюцією³². Зрозуміло, що недоброзичливців у нього стає не менше, аніж друзів. За інформацією Р.Коваля, на початку 1919 року Ковенко стає особливим комендантом Вінниці та околиць³³. На сьогодні про цей період його життя відомо мало.

З 1920 року Михайло Микитович живе на еміграції в Румунії³⁴. Можна б сказати, що на цьому його слід загадково губиться. Так стверджується в усіх біографіях. Але нещодавно з'явилася надія простежити й емігрантський період його життя. У протоколах засідання Управи Філії Українського Товариства Ліги Націй у Бухаресті, досліджених В.Власенком, у записі від 5 грудня 1922 року згадується п. Ковенко, якому надіслали *“циркулярний лист про організацію секцій в місцях найбільшого осідку Української еміграції”* до Текучію. Там він мешкав³⁵. У пізнішому листуванні, коли постало питання залучення М.Ковенка до співпраці в зазначеному товаристві, вирішено було утриматись від цього, з огляду на те, що у 1919 р. він був головою слідчої комісії Директорії УНР по боротьбі з контрреволюцією. Але при цьому голова філії Кость Мацієвич відзначав: *“Що стосується п.Ковенка, то при всіх своїх хибач він є відомий здавна, як щирий патріот, який змагавсь за самостійність України вже тоді, коли більшість наших сучасних діячів навіть і не числила себе українцями”*³⁶.

Отже, вищенаведене свідчить про неабиякі організаторські здібності Михайла Ковенка, його рішучість у боротьбі за збереження української державності. Перспективними, на наш погляд, є дослідження еміграційного життя відомого громадсько-політичного діяча Української революції 1917-1921 рр.

¹ЦДАВОВУ, ф.3558, оп.1, спр.1, арк.1-1зв.

²ДАСО, ф.744, оп.1, спр.78, арк.37зв.

³ЦДАВОВУ, ф.3558, оп.1, спр.1, арк.6.

⁴Там само, арк.3.

⁵Там само, арк.4.

⁶Там само, арк.5.

⁷Там само, арк.21.

⁸Там само, арк.8.

⁹Там само, арк.12.

¹⁰Кудлай О. Діяльність народного міністерства внутрішніх справ УНР // <http://www.history.org.ua/journal/2005/2/6.pdf>

- ¹¹Там само.
- ¹²Там само.
- ¹³Вільний козак. - 1918. - 15 січня. - С.4.
- ¹⁴Довідник з історії України. - К.: "Генеза", 2001. - С.116.
- ¹⁵Міліція України: історичний нарис, портрети, події. - К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2002. - С.30.
- ¹⁶Дорошенко Д. Історія України. 1917-1923. - Т.1. - Ужгород: "Свобода", 1932. - С.372.
- ¹⁷Мірчук П. Українсько-московська війна (1917-1919). - Торонто, 1957. - С.15.
- ¹⁸Полонська-Василенко Н. Історія України. - К.: "Либідь", 1993. - С.479.
- ¹⁹Мірчук П. Українсько-московська війна (1917-1919). - Торонто, 1957. - С.15.
- ²⁰Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. 1914-1920. - Мюнхен: "Українське видавництво", 1969. - С.216.
- ²¹Там само. - С.215.
- ²²Там само. - С.217.
- ²³Там само. - С.218.
- ²⁴Кравцевич-Рожнецький В. Озброєна еліта нації // <http://www.dt.ua/3000/3150/36367/>
- ²⁵Там само.
- ²⁶Мірчук П. Українсько-московська війна (1917-1919). - Торонто, 1957. - С.14-15.
- ²⁷ЦДАВОВУ, ф.3558, оп.1, спр.1, арк.11.
- ²⁸Скоропадський П. Спомини. - К.: "Україна", 1992. - С.54.
- ²⁹ЦДАВОВУ, спр.3, арк.12-12зв.
- ³⁰Там само, спр.2, арк.16.
- ³¹Довідник з історії України. - К.: "Генеза", 2001. - С.116.
- ³²Там само.
- ³³Коваль Р. Київ. Гарячий січень 1918-го // http://www.geocities.com/nezboryma_nacia/1_05/1918.html
- ³⁴Довідник з історії України. - К.: "Генеза", 2001. - С.116.
- ³⁵З історії виникнення філії Українського товариства Ліги Націй у Бухаресті (до 85-річчя з дня заснування громадської організації української еміграції у Румунії) / Передмова, упорядкування і коментарі В.М.Власенка // Сумська старовина. - 2007. - №№XXI-XXII. - С.87.
- ³⁶Там само. - С.102.

Иванущенко Г.Н. Особый комендант (К биографии Михаила Ковенко).

Освещена биография известного военного и общественного деятеля, участника Украинской революции 1917-1921 гг. Михаила Ковенко. Раскрыта его роль в организации сети подразделений Вольного казачества и ликвидации большевистского переворота в Киеве 1918-1919 гг.

Ivanushchenko G.M. A special commandant (to the biography of Mykhaylo Kovenko).

The biography of Mykhaylo Kovenko, who was a famous military and public figure, a participant of Ukrainian revolution (1917-1921), is covered in the publication. His role in the organization of Free Cossacks detachments and suppression of Bolsheviks' coup in Kyiv in 1918-1919 is also covered in the article.